

MAVERA DERGİSİNDE DİN VE TOPLUM

Yusuf Emre BALTACI*

Makale Bilgisi

Makale Türü: Araştırma Makalesi, **Geliş Tarihi:** 01 Aralık 2023, **Kabul Tarihi:** 29 Şubat 2024, **Yayın Tarihi:** 31 Mart 2024, **Atıf:** Baltacı, Yusuf Emre. "Mavera Dergisinde Din ve Toplum". *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 24/1 (Mart 2024): 163-185.

DOI: 10.33415/daad.1398705

Article Information

Article Types: Research Article, **Received:** 01 December 2023, **Accepted:** 29 February 2024, **Published:** 31 March 2024, **Cite as:** Baltacı, Yusuf Emre. "Religion and Society in Mavera Magazine". *Journal of Academic Research in Religious Sciences* 24/1 (March 2024): 163-185.

DOI: 10.33415/daad.1398705

Öz

Edebiyat dergileri toplumsal hayatın içinden gelen oluşumlar olduğundan yayımlandığı yılların fotoğrafını çekmektedir. Mavera dergisi yayın hayatını sürdürdüğü 16 sene boyunca toplumun gündemini kendi gündemi haline getirmiş ve topluma ayna olmuştur. Dergi kendisini, "muhafazakar fikir ve edebiyat dergisi" olarak tanımladığından, hem dini öğeleri içerisinde ihtiva etmiş hem de bu perspektifte toplumsal değişimi ele almıştır. Bu çalışmanın amacı ise derginin, dini hangi yaklaşımdan değerlendirdiğini, nasıl ele aldığını, toplumsal değişimin halihazırda nasıl olduğunu ve nasıl olması gerektiğini ortaya koymak olmuştur. Derginin tüm sayıları taranarak elde edilen dini veriler, ibadet esasları, inanç esasları altında toplanmıştır. Bakış açılarının tespit edildiği veriler, tasavvuf, ümmetçilik, dini edebiyat ve zihniyet başlıkları altında toplanmıştır. Son olarak topluma dair görüşleri ise sosyal değişim ve modernleşme başlıkları altında toplanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Din Sosyolojisi, Din Olgusu, Modernleşme, Sosyal Değişim.

* Kastamonu Üniversitesi, yusufemrebaltaci@gmail.com, Orcid ID: <https://orcid.org/0009-0009-7787-3575> / Kastamonu University, yusufemrebaltaci@gmail.com, Orcid ID: <https://orcid.org/0009-0009-7787-3575>.

Religion and Society in Mavera Magazine

Extended Abstract

Literature captures the essence of social life, reflecting the developments that emerge from within. Over its 16 years of existence, Mavera magazine has been embedded in society, serving as a mirror to the community. Describing itself as a "conservative thought and literature magazine," the publication has embraced religious elements while addressing societal change from this perspective.

The study employed a qualitative research method and discourse analysis technique. The objective was to reveal how the magazine evaluates religion, how it addresses it, and its approaches to societal change during its 16 years of existence. Religious data, worship principles (prayer, fasting, almsgiving, and pilgrimage), and belief foundations (faith in God, prophets, books, angels, the afterlife, belief in destiny) were gathered by scanning all magazine issues. Data indicating perspectives were categorized under Sufism, ummah-centric views, religious literature, and mentality. Finally, their views on society were compiled under social change and modernization headings.

Approaching worship principles from a functional perspective, Mavera magazine evaluated them not methodologically but rather in terms of human benefit. The critical factor behind this is the magazine's self-description as a "Conservative thought and literature magazine" rather than a "Religious magazine." The magazine addressed prayer and fasting more extensively than pilgrimage and almsgiving, likely due to the variability of economic and political conditions during the period. This is because almsgiving and pilgrimage are worship practices based on economic and political relations. Similarly, Mavera, like worship principles, approached belief foundations functionally, stating that faith in God liberates humans. Addressing faith in prophets through stories, the magazine aimed to teach. The magazine emphasized that faith in God alone is not sufficient and that orders from God cannot be understood without belief in prophets. In addressing faith in books, the magazine did not delve as deeply as in faith in God and prophets, mentioning the Quran only a few times. However, discussing the Quran closed the door to historicism, emphasizing that it speaks not only to the era in which it was revealed but is universal and addresses all humanity. In discussing belief in the afterlife and angels, Mavera, focusing on death, wrote poems centered on Azrael. Alongside the Islamic literary figures' desire to address the theme of death, they aimed to attract the reader's attention by juxtaposing the world's undeniable reality of death with abstract concepts such as the afterlife and angels.

When the obtained data is interpreted, it is evident that Mavera magazine approaches religion from a functional perspective. Like Durkheim's approach, the magazine's religious positioning revolves around being a unifying factor for society. The magazine has created content supporting this practical approach and has selected works sent to them and those they have written accordingly. This selection can be categorized under four main headings: ummah-centric views, Sufism, religious literature, and mentality. Ummah-centric views are the cornerstone of the magazine, with all other concepts being related to ummah-centric views. The magazine does not accept any other ideas or thoughts alongside ummah-centric views. According to the magazine, ummah-centric views cannot be associated with any movement; they rejected nationalism and communism,

which were popular movements of the time. They argued that only ummah-centric views were possible and that it would build solidarity.

The magazine approached society with an organizational perspective. Therefore, according to Maveria magazine, society is alive and constantly changing. While initially hesitant about evaluating social change and modernization, the magazine later supported these ideas, arguing that they should occur without Westernization. They claimed that social change within the Islamic framework would be beneficial, asserting that changes based on these values would benefit the country and society. The magazine stated that Westernization led to corruption in the country and that these steps had Christian characteristics. Here, the magazine's ummah-centric attitude reappeared. Similarly, supporting modernization from an Islamic perspective, Maveria magazine opposed Westernization. According to them, Westernization would not increase societal prosperity but would grow with Islamic civilization. The magazine considered the reform movements for Westernization as "top-down" and "disconnected from the people." They argued that these changes did not have a counterpart in the public and that the public could not digest them.

When evaluating societal events, the magazine correctly understood political tensions and made the right publications at the right time. For example, a month before the political content articles were cut off just before the coup d'état on September 12, 1980, and when the coup's impact decreased (5 months later), political content articles were written again. Similarly, the first issue related to the coup in 1990 praised the coup.

Keywords: Sociology of Religion, Phenomenon of Religion, Modernization, Social Change.

Giriş

Edebiyat dergileri, ülke gündemini takip etmelerinden dolayı birçok konuda yayımlandığı döneme ışık tutmaktadır. Maveria dergisi de uzun kabul edilebilecek 16 senelik yayın hayatı (1974-1990) boyunca ülke gündemini takip etmiş ve değişimin hızlı yaşandığı bu dönemi, değişen toplumu ve değişimin şeklini sıklıkla gündeme almıştır. Kendilerini "Muhafazakar Fikir ve Edebiyat Dergisi" olarak tanımlayan Maveria dergisi, dini ve dinî öğeleri de ihtiva etmiştir. Derginin, kendini "dinî dergi" olarak tanımlamaması dikkat çekicidir fakat doğaldır. Bunun doğal olmasının belirgin bir sebebi vardır. Bu sebep, derginin "tebliğ/irşad" gayesi güdülerek içeriğinin oluşturulmamasıdır. Dini dergi, fikir yazılarının çoğunda ana temanın din ve dinî şeyler olan dergidir (İhtiyar, 2018). Fakat Maveria dergisi, dinî içerikli nesir ve şiirlerini edebiyat kaygısı güderek yazmıştır. Yani burada amaç edebiyattır, din değildir.

Dergi uzun yıllar boyunca yayın hayatını sürdürmüş, süreç içerisinde hem iç yapısında hem de yönetim kadrosunda değişiklikler

yaşanmıştır. Fakat yaşanan bu değişiklikler, derginin muhtevasını ve olaylara/durumlara bakış açılarını değiştirmemiştir. Bunun temel sebebi, derginin yönetim kurulunun genç yaşlardan itibaren beraber büyürken aynı kaynaklardan beslenmiş olmalarıdır. Bu kaynaklar “Üstat” dedikleri Necip Fazıl Kısakürek, “Ağabey” dedikleri Nuri Pakdil ve Sezai Karakoç’tur. Dergi yöneticilerinin fikirde ve uygulamada sağladıkları birlik, onların hem okuyucu kitlesini toplamasında etkili olmuş hem de derginin yayın ömrünün uzun olmasına vesile olmuştur.

Mavera dergisi her sayısı içinde ihtiva ettiği şiirleri, denemeleri, hikayeleri, incelemeleri ve birtakım haberleri sürekli devam ettirmiştir. Birtakım haberlerden kasıt, derginin “Yorumlu Haberler” bölümüdür. Burada dergi politikasına uygun, yayın kurulunca “okuyucunun okumasında faydalı gördüğü”, İslam coğrafyasından çeşitli haberler vardır (Yayın Kurulu, 1981). Derginin beşinci yılının ardından Cahit Zarifoğlu’nun “Okuyucularla” köşesi eklenmiştir. Burada Zarifoğlu, genç yazar ve şairlerin eserlerini değerlendirmiş, bu değerlendirme esnasında onlara tavsiyeler vermiştir. Derginin yayın kurulunu Rasim Özdenören, Cahit Zarifoğlu, Adil Erdem Bayazit, Ersin Gürdoğan, Alaeddin Özdenören, Osman Sarı, A. Ekmel Akkor, İsmail Kılıçoğlu, Akif İnan ve Ahmet Yürekli oluşturmaktadır.

166 | db

Araştırmanın temel problemi edebiyat dergiciliğinde döneminin popüler dergilerinden biri olan Mavera dergisinin, dini ve dinî öğeleri hangi yaklaşımlarla değerlendirdiğidir. Din ve dinî öğelerle beraber aynı zamanda Türkiye’nin sosyal değişiminin hızlandığı bir süreç olan 1970’ler, 1980’ler ve 1990 yılında yayın hayatını sürdürdüğünden, bu yıllarda yaşanan sosyal değişimi nasıl ele aldığı da önem arz etmektedir. Araştırmanın amacı, edebiyat dergiciliğinde kendini “Muhafazakar fikir ve edebiyat dergisi” olarak tanımlayan Mavera dergisinin sosyal değişimi ve dini nasıl ele aldığını ortaya koymak ve dönemin şartlarını edebiyat dergiciliği cephesinden nasıl işlendiğini ortaya çıkarmaktır. İlgili literatür tarandığında Mavera dergisi ile ilgili YÖK Ulusal Tez Merkezi’ndeki çalışmalar toplam beş adettir. Bu çalışmalardan dört tanesi yüksek lisans tezi, bir tanesi ise doktora tezidir. Yüksek lisans tezlerinden biri Türk İslam Edebiyatı bilim dalına aittir. Diğer üç tez ise Türk Dili ve Edebiyatı Bilim dalında yapılmıştır. Mezkur bu dört çalışmadan üçü (Erdem, 2020), (Zeybek, 2008), (Bilgili, 2018) Mavera dergisini dini edebiyat bağlamında değerlendirmiş olup, diğer çalışma ise (Saygılı, 2019) fi-

rist niteliğinde bir çalışma ortaya koymuştur. Doktora tezi ise Türk Dili ve Edebiyatı bilim dalında yapılmış olup, Maveria topluluğu çerçevesinde (Sürgit, 2014) dergiyi incelemiştir. Din sosyolojisi bilim dalında derginin ele alınmamış olması -makalenin üretildiği tez hariç (Baltacı, 2023)- bu çalışmayı alanda ilk yapmaktadır.

1. Yöntem

Bilindiği üzere sosyal bilimlerde iki çeşit araştırma yöntemi vardır. Bunlar nitel yaklaşımlar ve nicel yaklaşımlardır. Bu araştırmada nitel araştırma yöntemi kullanılmış olup, teknik olarak ise söylem analizi kullanılmıştır. Söylem analizi, “söylem üzerine düşünmek (teorik ve meta-teorik ögeler) ve söylemi dataleştirme yolu” (Çelik - Ekşi, 2013, 104) olarak tanımlanmaktadır. Söylem analizi, özellikle sosyal psikoloji alanındaki gelişmelerle birlikte öne çıkan bir yöntem olmakla beraber odak noktası anlam çeşitliliğidir. En sade ifade ile söylem analizi, kullanılan dilin incelenmesidir. İnceleme esnasında asıl maksat sözcük ya da sözcük grubunun altında yatan mana ve anlamı ortaya çıkarmak ve semantik sınırların ilerisini hedeflemektir. Çalışma yapılırken Maveria dergisinin tüm sayıları <https://katalog.idp.org.tr/dergiler>¹ sitesinden cilt 1-sayı 1’den başlanarak, hiçbir sayı atlanmadan 164 sayının 162’si taranmıştır. Taranamayan son iki sayı ise mezkur web sitesinde bulunmamaktadır. İstanbul merkezli yapılan sahaf/kitapçı taramasında da bu iki sayıya ulaşılammıştır. Tarama esnasında elde edilen bulgular konularına göre tasniflenmiş ve bir bütün haline getirilerek değerlendirilmiştir.

2. Bulgular

Yayımlanan her derginin, seçtiği eserlerde merkeze aldıkları bakış açıları, yaklaşımları vardır. Bu yaklaşımlar dergi içeriğinin oluşturulmasında, dergi etrafında bir şair/yazar topluluğu oluşturmasında ve okuyucu kitlesini aynı bakış açısına sahip insanlardan seçme konusunda etkilidir. Maveria Dergisinin tüm sayıları incelendiğinde, derginin her yerinde hakim olan, tüm eserlerde görülen ve yayın kurulunun dolayısıyla derginin bakış açısını yansıtan dört temel yaklaşımı vardır. Bunlar; ümmetçilik, tasavvuf, İslami edebiyat ve zihniyettir (Baltacı, 2023).

¹ İdp (İslamcı Dergiler Projesi), İLEM (İlmi Etüdler Derneği) tarafından 2013’ten itibaren geliştirilmiş bir kuruluştur. Muhtevasında 1908-2010 yılı arasında yayımlanmış tüm “İslamcı” dergiler bulunmaktadır.

2.1. Ümmetçilik

Ümmet, köken itibariyle Arapça olup, “kendilerine peygamber gönderilmiş topluluk” (Bulut, 2012, 42/308) anlamına gelmektedir. Yani genel itibariyle ümmet; aynı dine, aynı peygambere ve aynı kitaba inanan insanlar topluluğu olarak tanımlanabilir. Ümmetçilik ise mezkur bu değerler üzerinde mutabık olan herkesi herhangi bir ayırım gözetmeksizin kuşatmaktır. Maveria dergisi ümmetçiliği bir yaklaşım olarak benimsemekle birlikte yukarıda verilen tanıma “Medeniyet” kavramını da ekleyerek kullanmayı tercih etmişlerdir. Burada “Medeniyet”ten maksat, İslam medeniyetidir, dolayısıyla medeniyeti oluşturan temel faktör dindir. Buna göre din, medeniyeti; medeniyet ise ümmetçiliği etkileyen faktördür.

Derginin yönetim kurulu üyelerinden biri olan ve sıklıkla dergide denemeler yayınlayan Ersin Gürdoğan’a göre o dönemde toplum üzerinde yapılan birtakım çalışmalar, reform hareketleri batı medeniyetinin bakış açısıyla yapıldığından Türk halkının ve kültürünün özünü yansıtmamaktadır. Batı kaynakları yerine İslam’ın kaynaklarının kullanılmasını savunan Gürdoğan, ancak ve ancak İslamî disiplinlerle bir toplumu, devleti ilerletmenin mümkün olduğunu savunmuştur. Ona göre İslam medeniyeti menşei çalışmaları durdurulup batı medeniyeti menşei çalışmaları yapıldığından, halk yozlaşmaya başlamıştır. Çözümünün ise İslam medeniyeti unsurlarının yani tefsir, hadis, kelam gibi ilimlerin kullanılarak mümkün olacağını ifade etmiştir (Gürdoğan, 1977, 74). Maveria dergisi, ümmetçiliği öyle benimsemiştir ki ülke sınırlarını “yapay sınırlar” olarak nitelendirmişlerdir. Bu yapay sınırların ümmeti böldüğünü ve “Yeryüzü insana mescit kılındı” düsturuna dayanarak sabit bir yere bağlı olmadıklarını ifade etmişlerdir (Kalkan, 1978, 31).

Ümmetçiliğin bir zorunluluğu olarak bir araya gelmeyi, organize olmayı salık vermişlerdir. Çünkü bir arada olmak güçlü olmak demektir. Ümmetçilik bakış açısında göre “Kafirin karşısında güçlü olmak” vardır. Bu durumu Muhammed Aktürk “Almanya’da İslami Faaliyet Gösteren Kuruluş Liderleri ile Bir Mülakat” adlı röportajında izah etmiştir. Türkiye’den Avrupa’ya yaşanan göçler neticesinde, göç edilen yerlerde birçok grup kurulmuştur. Bunlar arasında “İslam Merkezi”, “Milli Görüş Teşkilatı”, “Avrupa İslamcı Gençlik Teşkilatı” gibi kuruluşlar vardır. Bu kuruluşlar içerisinde Türkler yoğunlukta olmakla beraber Araplar, Afganlar ve İranlılar gibi farklı etnik ve kültürel değerlerden insanlar da sayıca fazladır. Onlar bir

araya gelerek, organizasyon kurarak birbirlerini korumuş ve destek olmuşlardır. Bu durum ümmetçiliğin bir araya getirme fonksiyonuna net bir örnektir (Aktürk, 1980, 23). Dergi, ümmetçiliğe çok önem vermiştir ki Afganistan Özel sayısı bu önemi kanıtlar nitelikte yayımlanmıştır. Hatta derginin bazı üyeleri -Erdem Bayazıt gibi- bizzat Afganistan'a gitmişlerdir. Bu sayı okuyucu kitlesi tarafından beğenilmiş ve bir teveccüh oluşmuştur. Bir sonraki sayıda dergi yönetimi, oluşan bu teveccühe teşekkür ettikten sonra derginin misyonunu ifade etmiştir. Bu misyon, İslam coğrafyasından her türlü olayı halkın gündemine getirmek ve İslam kardeşliğini her şeyin üzerinde tutulması gerektiğini vurgulamaktır (Mavera, 1982, 2). Keza yukarıda zikredilen birlik olma duygusuna bir diğer örneği ise Arif Bilgin, Erdem Bayazıt'ın şiirini incelediği şu yazısında değinmiştir. Şiirde geçen;

“Bayram günleri dolanırdık su gibi yumuşardı yüreklerimiz

Camilere dolardık, tüm olmaya ererdik

Biz vardık şimdi o biz nerede?”

İfadelerindeki “Biz”e vurgu yapan Bilgin, buradaki “biz”i herhangi bir sınıra bağlı kalmaksızın, birleştirici, tüm ayrıştırıcı etkenlerin üzerinde bir güç olarak değerlendirdiği görülmüştür. Bununla beraber Müslümanların camide “bir”den, “biz”e yükseldiklerini ve fazlalıklarından kurtulduklarını ifade eden Bilgin, herhangi bir sosyal sıfat ya da mevki gözetmeksizin sadece “din kardeşi” olduğu insanların içinde, onlarla beraber olmanın gücüne değinmiştir (Bilgin, 1987, 35).

2.2. Tasavvuf

Tasavvufun çokça tanımı mevcuttur. “Tasavvufun mânevî bir hayat tarzı olarak özelliklerini, Kitap ve Sünnet’le irtibatını, kulun Allah’la ve mâsivâ ile ilişkilerini, kalp temizliği, nefis terbiyesi, güzel ahlâk gibi işlevlerini, sûfnin niteliklerini ve görevlerini belirten bu tariflerin 1000’e kadar çıktığı söylenmektedir” (Öngören, 2011, 40/119). Mavera dergisi ise tasavvufu Gazzali’nin tanımıyla tanımlamayı tercih etmiştir (Gedik, 1984, 2). Gazzali’ye göre tasavvuf, gönlü, fani şeylerin sevgisinden veya dünya sevgisinden berî kılarak, hubbullah ile gönlü meşgul etmek, dünyevî her şeyi toprağa gömerek, maneviyat ateşini yakmak, hakikati anlatan ilimlerle iştiغال etmek, Hz. Muhammed’i sonsuz bir bağlılıkla sevmektir (Gedik, 1984, 4). Tasavvuf, insanın manevi dünyasını ele alan ve Hz. Mu-

hammed'in uygulamalarıyla birlikte müstakil bir disiplin olarak günümüze kadar ulaşmıştır. Gedik'e göre tasavvufu çok iyi anlamının tek yolu İslam'ı iyi bilmek ve iyi anlamaktır (Gedik, 1984, 2).

Tasavvuf ilminde ölümle barışık halde yaşamak esastır. Ölüm dünyadan yok olmak değil, ahirette var olmaktır. Cahit Zarifoğlu, dergide "Yaşamak" adlı güncelerini yayınlarken, bu güncelerden birinde bu konuya şöyle değinmiştir: "Düşünelim. Kanaat cengine çıkalım. Dünya verip ahiret alalım. Diyelim: Ölü kalbimiz dirileydi Hakk'a dönüp sadakayla yıkanaydık Dünyaya hiç meyletmeyeydik" (Zarifoğlu, 1979, 7). Bu ifadelerle Maveria dergisinin, dünyayı bir "bekleme noktası, durak" olarak nitelediklerini söylemek mümkündür.

Tasavvufun önemli bir parçası zikirdir. Tasavvufî yönü olan Erdem Bayazıt da "Tabiat Risalesi" adlı şiirinde sadece insanların zikirde bulunmadıklarını bilakis tabiatta var olan her şeyin Allah'ı zikrettiklerini ifade etmiştir (Bayazıt, 2015). Aynı fikrin devamlılığını sağlayan Galip Öztürk de bunu eserlerinde işlemiştir (Öztürk, 1978, 11).

170 | db

Maveria dergisi tasavvufu sadece bir ilim olarak görmemiştir. Onlara göre tasavvuf bir yaşam tarzıdır. Bunu bir örnek ile izah etmek gerekirse, yayımlandığı dönem itibariyle Türkiye'de sosyal değişim hızlanmış ve çeşitli alanlarda -gerek siyasi gerek kültürel gerekse ekonomik- toplum tabiri caizse "çorba" olmuştur. Farklı farklı akımların ülkenin üzerinden tufan gibi geçtiği dönemde Türkiye, neoliberalizmi benimsemesiyle birlikte (Uçkaç, 2010) tüketim toplumuna geçişi hızlandırmıştır. Bu durumu değerlendiren Ersin Gürdoğan, "Tüketim Ekonomisine Başkaldırma Yolu Tasavvuf" adlı denemesini yayımlamıştır. Gürdoğan'a göre sadece tasavvuf ile hemhal olmuş Müslüman entelektüeller tüketim ekonomisi durdurabilirler. Keza aynı yazının devamında mutlu olmanın formülünü tüketmekte değil, tasavvufla beraber oluşan muhabbette olduğunu ifade etmiştir (Gürdoğan, 1984, 115).

Derginin Tasavvuf özel sayısında da tasavvuf farklı vecihlerle farklı yazarlar tarafından işlenmiştir. Tasavvuf özel sayısında, tasavvufun tarihsel süreci ve gelişim basamakları, tasavvufun edebi dünyaya tezahürü ve kullanılışı, tasavvufi hikaye ve kıssalar işlenmiştir.

2.3. İslamî Edebiyat

İslamî edebiyattan maksat, edebiyat literatüründe halihazırda bulunan “Tekke-Tasavvuf Edebiyatı” değildir. Maveria dergisinin ürettiği bir kavram ve dolayısıyla bir tanım olarak bulunan “İslamî edebiyat” kastedilmektedir. Rasim Özdenören “Yazarın Tavrı Önemlidir” adlı yazısında İslamî edebiyattan maksadın ne olduğunu açıkça ifade etmiştir. Özdenören’e göre İslamî edebiyat, kişinin yalnızca kendisi için veya Müslümanlar için yaşayan değil, tüm insanlık için yaşayan ve üreten, tüm insanlık için doğruyu yapan ve yaşayan insanın edebiyatıdır. Bu kişi öyle satırlar yazmalıdır ki Müslüman bir kimse okuduğunda kendisi için umut ve teselli bulurken, Müslüman olmayan bir kimse okuduğunda, kendisi için net bir tehdit bulmalıdır. İnsanı kulluğu nispetinde yüksek gören bir bakış açısına sahip, İslam medeniyeti eksenli yazılan eserler ancak ve ancak İslamî edebiyat niteliği taşıyabilir (Özdenören, 1977, 10).

Rasim Özdenören’e göre İslamî edebiyat diğer herhangi bir edebiyat türü gibi ayakları yere basmadan, bulutlar üzerinde yazılamaz. O, İslamî edebiyatın hayatta ve toplumda bir karşılığı olması gerektiğini ve öyle olduğunu savunmaktadır. İslamî edebiyat, okuyucu kitlesini, yazarın istediği yönde -yani İslamî yönde- etkileyen ve okuyucuda birtakım değişiklikler yapan bir edebiyattır. Bu bağlamda değerlendirildiğinde İslamî edebiyatın “istendik davranış değişikliği” (Ertürk, 1997, 12) tanımı çerçevesinde, eğitici bir görevi olduğu da dikkat çekmiştir. İslamî edebiyatın beslendiği kaynak, İslam medeniyeti olacağından okuyucuda hedeflenen davranış değişikliğinin de batı merkezli değil, İslam medeniyeti ekseninde olacağı yorumunu yapmak güç değildir.

Tüm bu özellikler ekseninde söylenebilir ki İslamî edebiyat ile iştigal edecek olan aydın da sıradan bir aydın değildir. Maveria dergisi, İslamî edebiyatın tanımı verdiği gibi, bu edebiyatı yapacak olan aydının da niteliklerini ifade etmiştir. Onlara göre İslamî edebiyatı İslam aydını yapar. İslam aydını, yerli fikriyatı benimseyen, kökünden kopmamış aydındır. Yani dünya görüşü sadece ve sadece İslam olan aydındır (Akkor, 1977, 49). Burada kökten kastın İslam medeniyeti olduğunu söylemek gerekir. Bu kökten beslenerek İslamî edebiyat çerçevesinde eser ortaya koyan İslam aydınının, ortaya koyduğu eser de sıradan bir eser değildir. Bu eser İslamî eserdir. Rasim Özdenören’e göre İslamî eser, İslam’a hizmet eden, okuyucu tarafından zahmetsizce kavranan ve İslam’ı anlamayı kolaylaştıran

eserdir (Özdenören, 1978, 18). Burada kritik nokta İslam'ı anlamayı kolaylaştırmak ifadesidir. Bu ifade Necip Fazıl Kısakürek'in "sanat hakkı aramaktır" (Kısakürek, 2016, 473) bakış açısıyla uyuşmaktadır. Keza İsmail Killoğlu da "Sanatın Anlamı" adlı yazısında "Kutsalla yöneltilmiş bir bakıştır sanat" (Killoğlu, 1977, 23) ifadesiyle bu uyuşmayı tasdiklemektedir. İslamî edebiyatın son özelliği ise topluma öfke beslemeden, topluma düşman olmadan yukarıda zikredilen şeylerin yapılmasıdır. Topluma şefkat ve anlayış nazarından bakarak tüm bunları yapmayı hedefler (Özdenören, 1978, 17). Kendilerini -dönem itibarıyla- bu İslamî edebiyat zincirinin son halkası olarak gören Maveria dergisi, Ali Bulaç'ın yazısıyla İslamî edebiyatın o dönemdeki durumunu değerlendirmiştir. Bulaç'a göre Necip Fazıl'ın Büyük Doğu'su bir ekol olmuştur fakat aynı üslubu tutturabilen olmamıştır. Büyük Doğu'dan yetişen Sezai Karakoç ile beraber Diriliş dergisinin şiir ve denemede atılımları olsa da hikaye ve piyes üzerine düşülmediğini ifade etmiştir. Keza Nuri Pakdil ile beraber Edebiyat Dergisi'nin de dil yeniliği ve birkaç yeni isim dışında bir katkısı olmadığını iddia eden Bulaç, oradan ayrılan Maveria dergisi ekibinin üslubunun Büyük Doğu'ya yaklaşıyor, edebi tür bağlamında daha çeşitli, daha yalın ve basit bir anlatımla muhafazakar kesimde karşılık bulduğunu ifade etmiştir (Bulaç, 1987, 25).

2.4. Zihniyet

Bu başlıkta Maveria dergisini oluşturan yayın kurulu üyelerinin diğer "muhafazakar" veya "İslamî" dergilerden ayrılarak neden farklı bir yol izlediklerini ve zihin yapılarını/mottolarını açıklamak hedeflenmiştir. Zihniyet başlığının seçilmesindeki amaç, derginin ilk sayısında Rasim Özdenören'in "Ruhun Romanı" isimli yazısında bu kavramı kullanmış ve daha sonraki yıllarda da kullanmaya devam etmiş olmasıdır. Özdenören, ilk sayıdaki yazısında Dostoyevski'nin eserlerini değerlendirirken, onun eserlerinde olan toplumsal tabakalaşmanın sebebinin ekonomik değil, zihniyete bağlı farklılaşmalar olduğunu ifade etmiştir. Özdenören'e göre toplum, Marx'ın ifade ettiği gibi ekonomik gerekçelerle farklı sınıflara ayrılmaz bilakis fikriyat ve bakış açısı bağlamında farklılaşır. Netice itibarıyla Marx gibi ekonomik temellere dayandırmadan da olsa, zihniyete dayalı tabakalı bir toplum anlayışı vardır. Bu durumu "Karamozov Kardeşler" adlı eseri incelerken de kardeşlerin aralarındaki zihinsel ayrıma odaklanmıştır. Özdenören, dinin zihniyet üzerinde etkisi olduğunu iddia eder. Bunu, yine Dostoyevski'nin bir

karakteri olan Raskolnikov üzerinden açıklar. Raskolnikov'un cinayeti işledikten sonra saklamaya çalışırken, vazgeçerek itiraf etmesini Ortodoks zihin yapısı ile ilişkilendirmektedir (Özdenören, 1976, 20).

Başlıkla ilgili izahatın ardından, derginin zihin yapısını çözmeye çalışmak gerekir. Derginin adı ile başlamak, bu noktada isabetli olacaktır. Çünkü dergi, tüm fikriyatın temelinde bu ismi kullanmaktadır. “Mavera” ismi, canlı veya cansız fark etmeksizin her şeyin merkezine Allah’ı almaktadır. Selim Kutsan, “On Üçüncü Yıla Girerken” adlı yazısında, derginin isminin tahlilini bu şekilde yapmış ve tahlilin sonunu şu ifadelerle tamamlamıştır: “Mavera, bir yaşam biçimi halinde öz uygarlığımızı yeniden yürürlüğe koyma davasını güvenlerin edebiyat alanındaki bir buluşma yeridir” (Kutsan, 1989, 6). Bu cümle ifade etmektedir ki derginin misyonu, İslam medeniyetini yeniden toplum gündemine getirmektir. Böyle bir durumda, özellikle yayımlandığı dönemde Türkiye’de de gündem olan din-bilim çatışmasını mütemediyen gündemlerine almışlardır. Mavera dergisine göre din ve bilim çelişmemektedir çünkü birbirleriyle ilgili değillerdir. Tabiri caizse farklı kulvardalardır. Ekrem Sağıroğlu “Dini Bilime Onaylatmak” adlı yazısında bu durumu kaleme almıştır. Sağıroğlu’na göre bilimin tarafını tutanlar, dinin tarafından olanların aşırı üstlerine gittiler ve böylelikle dini savunanları reaksiyona soktular. Bu reaksiyon ise “dini bilime uydurmaktır”. Bu iyi niyetle yapılmış bir çalışma olsa da Sağıroğlu’na göre dinin şerefini bilimin seviyesine indirmiştir (Sağıroğlu, 1988, 46). Sağıroğlu’na göre dini, bilim ile uzlaştırmak gereksiz bir tavidir çünkü imanın en vurucu noktası gaybî oluşudur. Aklî deliller vasıtasıyla ulaşılan şeyi “iman” değil, “bilgi” olarak değerlendiren Sağıroğlu, gaybî olana yani imana sahip olmanın “kahramanca” bir duruş olduğunu ifade etmiştir (Sağıroğlu, 1988, 47).

Bu hususla ilgili ayrı bir sayıda “Mavera” imzası ile bir yazı daha yayımlanmıştır. “İslam Akılcı Mı?” adlı bu yazıda, kendi zihin yapılarındaki İslamiyet’in genel çerçevesini çizmişlerdir. İslam dininin herhangi bir felsefe ile veya felsefi kavramlarla anlaşılamayacağını, eğer ki bunlar vasıtasıyla bir izah yapılırsa bu izahın yetersiz olacağını ifade etmişlerdir. İslam’ın akıl dışılıkla herhangi bir ilgisinin olmadığını her fırsattan ifade eden dergi, felsefe külliyatındaki tüm terimlerle her türlü akımı toplayabilseler ve ifade edebilseler

dahi İslam'ı ifade edemeyeceklerini çünkü İslam'ı ancak ve ancak vahyin ifade ettiğini savunmuşlardır (Mavera, 1983, 28).

Elbette bu fikriyatın oluşmasında iki temel etken vardır. Bunlar; çocukluktan itibaren beraber büyüyerek, beraber yazmaları ve ortak kaynaktan beslenmeleridir. Bu kaynaklar; Necip Fazıl Kısakürek, Nuri Pakdil ve Sezai Karakoç'tur. Özellikle Necip Fazıl, onlar için "Üstat" olmakla beraber aynı zamanda hem danışıkları hem fikir alışverişinde buldukları bir önderdir. Fakat bu durum Mavera dergisi ekibi için böyle olmaya devam etse de Necip Fazıl için böyle olmamıştır. Büyük Doğu dergisinde yazıları yayımlanırken, bir noktada fikren ayrı düştikleri Necip Fazıl'la yolları ayırma kararı almışlardır. Bu ayrım onlar için "zincire bir halka daha olmak" olarak değerlendirilse de Necip Fazıl, ayrılışa ilgili belgeyi² "Kötü Dostlar" ve "Hıyanetin Vesikası" adı ile yayımlamıştır. Yayımlanan belgede, adı olmasına rağmen imzası olmayan tek kişi de Cahit Zarifoğlu'dur. Mavera ekibinin ve Necip Fazıl'ın ayrı düştikleri noktada milliyetçiliktir. Necip Fazıl'ın zihin yapısında "İslamcılık" olmakla beraber milliyetçilik de vardır. Fakat Mavera ekibinin zihin yapısında büyük yer kaplayan ümmetçilik anlayışı, yanında hiçbir akımı kabul etmemiştir. Dergide, Alim Kahraman'ın Erdem Bayazıt ile yaptığı röportajda Bayazıt, kendilerini "İslamcı" olarak niteleyen her dergiye destek verdiklerini ifade etse de ardından şu cümleyi kurmuştur: "Müslümanların birbirlerine hoşça bakmaları için elinden gelen gayret ve titizlik gösterilmiştir. Dünyadaki bütün Müslümanların kardeş olduğu, bir bütünün parçaları oldukları bilinci her vesileyle işlemeye çalışılmıştır" (Kahraman, 1985, 18). Buradan da açıkça görülmektedir ki ümmetçilik temelli hareketleri, diğer her türlü zihinsel akımın üstündedir.

174 | db

2.5. Mavera Dergisinde Din

Dil bilimciler, din kelimesinin farklı tanımları olduğunu belirtmekle beraber, genel kanaatin Arapça kökenli olup, "deyn" kökünden geldiğini ifade ederler. "Cevheri dinin "adet, durum; ceza, mü-kafat; itaat" şeklinde üç tanımını verir ve tanım olarak dinin bu son üç anlamdan geldiğini belirtir" (Tümer, 1994, 9/312). Bir başka tanıma göre ise din, kudretli bir yaratıcı karşısında insanın acziyetini kabul ederek, doğa olayları karşısında insana sabır ve azim veren, bir yol göstericidir (Anamur, 1973, 20). Yani genel itibariyle

² <https://www.nfk.com.tr/mektup-telgraf-not/mektup-5>

din, mükafat-azap dengesinin olduğu, bunlar arasındaki dengeyi sonsuz güç ve kuvvette bir yaratıcının sağladığı, bir hayat kılavuzudur.

Sosyolojik bağlamda din ise üç şekilde tanımlanmaktadır. Bunlar özsel, işlevsel ve politelik tanımlardır. “Kutsal, aşkın, ilahi ve tabiatüstü gibi gerçek özü ve içeriği açısından yapılan din tanımlarına özsel tanımlar denir” (Kurt, 2017, 45). Özsel tanımın eleştirildiği nokta, bu tanımların sadece insanın iç dünyası ile ilgili oluşudur. Sosyal hayatta bir yansıması olmadığından dolayı eleştirilmiştir. Rudolf Otto’nun “din kutsalın tecrübesidir” (Wach, 1995, 35) özsel tanıma örnektir. İşlevsel tanımlar ise özel tanımlar gibi dinin ne olduğu ile ilgilenmezler. Dinin ne işe yaradığıyla ilgilenirler. Dinin toplum için bir “tutkal” vazifesi gördüğünü iddia ederler. “Burada dinin işlev itibarıyla toplumda önemli olduğu fikrinden daha öte bir ima vardır: Dinsiz bir toplumun ya da dini işlevleri yerine getiren kurumların olmadığı bir toplumun ilerlemesi/başarıya ulaşması pek muhtemel değildir” (Bird, 2019, 23). İşlevsel tanımların eleştirildiği nokta ise, nasıl ki birleştirici özelliği olsa da belli bir kesimi ayrıştırdığı gerçeğidir. Bunu açıklamak gerekirse, her inanç sistemi mensubu olanları bir grup, mensubu olmayanları ise o grup dışında kalan bir diğer grup olarak tanımlamaktadır. Dolayısıyla dine inananların baskın olduğu yerde inanmayanlar, inanmayanların baskın olduğu yerde ise inananlar dışlanmış olacaktır. Politetik tanımlar ise hem özsel hem de işlevsel tanımları kendi çatısı altında toplamıştır. Çünkü politetik tanımların ortaya çıkış noktası, özsel ve işlevsel tanımlara yapılan eleştirilerdir. Bu iki tanımı da içinde ihtiva ederek yapılan, “Din kutsalı kabul etme üzerine kurulu, inanç ve pratikleri kapsayan toplumsal bir kurumdur” (Macionis, 2020, 488), tanımı politetik tanıma örnektir.

2.5.1. İbadet Esasları

İbadet Allah’a karşı hürmet, itaat ve sevgi göstermek, Allah’ın rızasını kazanmak maksadıyla insanların yaptığı belirli davranışlar, fikirler ve sözler şeklinde tanımlanmaktadır (Sinanoğlu, 1999, 19/233). Fakat İslam ibadet esasları genel itibarıyla beş temel esas olan kelime-i şahadet, namaz, hac, oruç ve zekat olduğundan, Maveria dergisi de bu beş temel ibadet üzerinden incelenmiştir.

Kelime-i şahadet, İslam’ın anahtarı olmakla birlikte ibadetlerden mesul olmanın kapısını aralamaktadır. Maveria dergisinde sa-

dece bir kere bahsedilen kelime-i şahadet, tevid kelimesinin analizinde kullanılmıştır. Müftüoğlu'nun yaptığı analizde “Tevhid kelimesi bir yükselmekte küfür bin alçalmaktadır. Tevhid kelimesi bir bengisudur. Tevhid kelimesi çağın bütün silahlarını tesirsiz kılan kutlu bir silahtır” (Müftüoğlu, 1979, 25) şeklinde tanımlanmıştır. Burada Kelime-i şahadet fikhî bağlamda veya literal bir anlamda değerlendirilmemiştir. Bilakis insan üzerindeki etkilerinden bahsedilmiştir.

Namaz, *Mavera* dergisinde genellikle ezan cihetinden işlenmiştir. Ezanın insana bıraktığı manevi ve duygusal etkilerden bahsetmişlerdir. Ersin Gürdoğan'a göre ezan, dolayısıyla namaz insanı heyecanlandıran, bilincine dokunan ve sorumlulukları fark ettiren bir olgudur (Gürdoğan, 1978, 22). Dergide işlenen namaz, fikhî literatürden uzak işlenmiştir. Yani namazın vakitleri, nasıl ve nerede kılınacağı, rekat sayısı gibi konulara değinmemiştir. Namazı ele alırken, kulun Rabbi ile konuşması olarak değerlendiren *Mavera* dergisi, bu ibadetin bireysel değil aksine kolektif bir ibadet olduğunu ve toplumu birleştirdiğini ifade etmiştir (Müftüoğlu, 1980, 26).

176| db

Mavera dergisi haccı ele alırken birlik ve beraberlik üzerinden değerlendirmişlerdir. Burada ümmet olma bilincini ve dolayısıyla ümmetçilik anlayışı ortaya çıkmaktadır. Onlara göre hac insanları ve dolayısıyla toplumu/ları birbirlerine yaklaştırır, onlar arasındaki “gereksiz” -dini olmayan- uygulamaları kaldırmaktadır. Atasoy Müftüoğlu bu durumu şöyle açıklamaktadır: “Allah'ın evi, Hacc'da bütün mesafeleri ve bütün dünyevi protokolleri ortadan kaldırmaktadır. Kitabı Mübin tek bir Ümmeti öngörürken, bunun en yüce yansıması olarak Hacc'ı getirmiş bulunmaktadır” (Müftüoğlu, 1987, 26). Hekimoğlu İsmail mahlası ile eser veren Ömer Okçu da bu işlevselliğe değinmiştir ve haccın sadece farz ve vaciblerini yerine getirerek dönmenin hac olmadığını, asıl haccın, hacdan dönünce haccı yaşamak olduğunu ifade etmiştir (İsmail, 1987, 23).

Oruç ise sadece yeme ve içmeden uzak durmak olarak tanımlanmamıştır. Onlara göre oruç ayı olan Ramazan, iman tazeleme ayıdır. Gece ibadetinin önemine vurgu yapılırken, bu ibadetleri yapmanın toplumu daha iyi bir geleceğe hazırladığını ifade etmişlerdir (Haksal, 1986, 33). Bu konuda dikkat çekici bir husus saptanmıştır. Her ne kadar Türkiye'de en düzenli yapılan ibadet oruç olsa da (Uysal, 2007) *Mavera* dergisi oruç konusunu namaz ve hac kadar yoğun işlememiştir.

Zekat özü itibariyle toplumsal dayanışmayı arttıran, insanlar arasında ünsiyet bağı kuvvetlendiren bir ibadettir. Zekattaki temel hedef toplumsal dengeyi sağlamaktır. Fakat buna rağmen zekat da tıpkı oruç gibi, namaz ve hacca göre az işlenmiştir. Türk hikayeciliğinin öncü isimlerinden Mustafa Kutlu, elinde iyi malı olmasına rağmen kötü malından zekat verenleri eleştirmiştir (Kutlu, 1989, 36). Zekat vermemek için çeşitli bahanelere sığınanları ise Recep Seyhan “Sığınak” adlı yazısında eleştirmiştir (Seyhan, 1983, 45).

2.5.2. İnanç Esasları

İnanç esasları iman konusu ile değerlendirilir. İstilahta ise “Allah’tan alıp din adına tebliğ ettiği kesinlik kazanan hususlarda peygamberleri tasdik etmek ve onlara inanmak diye tanımlanır” (Sinaoğlu, 2000, 22/214). Maveria dergisinin hem yönetim kadrosunda olan hem de yayın hayatı boyunca nesirleri ile katkıda bulunan Atasoy Müftüoğlu ise imanı, varlığın asıl cevheri ve özü olarak tanımlamıştır (Müftüoğlu, 1985, 3).

Allah’a iman bahsi dergide sıklıkla ele alınmıştır. Onlara göre Allah’a iman, insana erdem kazandırır. İnsanın sahip olduğu bu erdemi sanat ve bilim üzerinde kullanırsa üretici ve gelişen bir medeniyet inşa eder. Fakat burada önemli nokta icra edilen bu sanat ve bilimin tevhid merkezli olmasıdır (Yürekli, 1988, 13). Tevhid merkezli sanat ve bilim anlayışı ise insanı sorumluluk sahibi yapmaktadır. Alaeddin Özdenören, Allah’a inanan insanların sorumluluk sahibi olduğunu ifade etmektedir. Bu ifadesini savunduğu temel ise, yaratıcısına karşı sorumluluğunu ifa eden insanın topluma karşı da sorumluluk sahibi olacağıdır (Özdenören, 1977, 8). A. Ekmel Akkor’a göre iman sahibi insan “evrensel insan”dır. Ona göre evrensel insan, hayat maksadını “yazmak” olarak belirleyen insandır. Yazmaktan kasıt ise “hakki” yazmak olarak açıklamıştır (Akkor, 1977, 16). Atasoy Müftüoğlu’na göre iman, imar ile; küfür ise yıkımla ilintilidir. O, Allah’a iman etmenin evrende bir düzen olduğunu kabul etmek olduğunu ifade etmiştir. Dolayısıyla bunun karşısında yer almak yıkımı desteklemektir (Müftüoğlu, 1980, 19).

Maveria dergisi Allah’a iman etmeyi özgürlük olarak nitelendirmiştir. Yayımlandığı dönemde iman etmenin, kişinin özgürlüğünü kendi elleriyle teslim etmesi gibi lanse edildiğinden, dergi böyle bir tanımlama yapmıştır ve bu tanımlama şöyle temellendirmiştir: Allah’a iman eden insan, geri kalan hiçbir şeyin boyunduruğu altına

girmez; özgürlüğün kendisinden dahi özgürdür (Yayın Kurulu, 1981, 11). Kulluğun insanı yücelttiğini ve bu yücelmeyle özgürleştiğini ifade etmişlerdir. İnsanın değeri, kulluğu ile orantılı olarak değerlendirilmiştir (Özdenören, 1981, 4). Her şeyin bir birim ile ölçüldüğü düşünüldüğünde, Halil Ürün “kişinin canının ölçüsü nedir?” Sorusunu sormuştur. Cevabını da kendi veren Ürün’e göre canın ölçüsü, o canı Allah yolunda vermektir (Ürün, 1982, 17).

Peygamberlere iman ise, peygamber kıssalarıyla ele alınarak farklı mesajlar verilmek istenmiştir. Peygamberleri “karanlıktaki toplumda, esenlik kaynağı” olarak tanımlamışlardır (Müftüoğlu, 1979, 14). On iki peygamber ve kıssaları gerek şiirlerde gerek ise nesirlerde kullanılmıştır. Bu peygamberler; Hz. Adem, Hz. Şit, Hz. Nuh, Hz. İbrahim, Hz. İsmail, Hz. Yusuf, Hz. Musa, Hz. Davud, Hz. Süleyman, Hz. İsa ve Hz. Muhammed’dir. Tüm peygamberlerin kıssaları verilirken daima “ders verme” maksadı güdülmüştür. Dolayısıyla bir davranış değişikliği hedeflenmiştir. Haliyle “istendik davranış değişikliği” (Ertürk, 1997) tanımı göz önüne alındığında, kıssalardan eğitim amacı güdüldüğü düşünülmektedir. Hz. Muhammed işlenirken özellikle diğer peygamberlerin de yüce olduğunu fakat Hz. Muhammed’in daha yüce olduğunu vurgulamışlardır (Kuyumcu, 1984, 56). Rasim Özdenören ise “Müslüman ve Müslüman” adlı makalesinde, kelime-i tevhid de bulunan “muhammedün resulullah” bölümü okunmadan Müslüman olunmayacağını, Peygambersiz bir dinin “tam” olamayacağını ifade ederek (Özdenören, 1986, 4) deistik düşüncenin de önünü kapatmıştır.

178| db

Kitaplara iman bahsi dört kutsal kitap merkezli değil sadece Kur’an-ı Kerim merkezli işlenmiştir. Mehmet Kahraman Kur’an’ı “bengisu kaynağı” olarak nitelendirmiştir (Kahraman, 1979, 16). Atasoy Müftüoğlu’na göre, Kur’an’a itaat etmek, bireysel cihette olduğu gibi toplumsal cihette de önemlidir. Çünkü Müftüoğlu’na göre Kur’an daima insanı ve toplumu koruyup kollamaktadır. Toplumun sınıfsallaşmasına izin vermemektedir (Müftüoğlu, 1981, 30). Kur’an’ın tarihsel olup olmadığı konusunda da fikir belirten Maveria dergisi, Kur’an’ın tarihsel olmadığını bilakis Kur’an her ne emrediyorsa bu emrin evrensel olduğunu ifade etmiştir (Müftüoğlu, 1980, 10).

Ahirete iman konusu her şeyden önce derginin adında işlenmiştir. “Maveria”, görünen evrenin ötesi anlamına gelmektedir. Dergi, ahiret bahsini henüz daha adında işleyerek bu konuya özen göster-

diğini belirtmiştir. Maveria dergisi, ahirete iman bahsini genellikle “ölüm” temasıyla beraber işlemiştir. Ersin Gürdoğan’a göre şehirleşmeyle beraber ölüm ve ötesi de insanların zihninden uzaklaşmıştır. Bunun en net örneğini, dönemin Ankara’sında yürürken şehir merkezinde mezarlık göremediğini, tüm mezarlıkların şehrin dışına taşınarak, ölüm fikrini insanların zihinlerinden uzaklaştırıldığını ifade etmiştir. Gürdoğan’a göre mezarlıklar, insanların sıklıkla görebileceği yerlerde olmalıdır (Gürdoğan, 1978, 50). İmkan bulunan her fırsatta dünya hayatının sonlu oluşuna ve sonsuz hayatın ahiret hayatı olduğuna vurgu yapan dergi, Ali Nihat Tarlan’ın vefatı hakkında yayımladıkları taziye yazısının sonunda “Bu dünya hayatları seksen sene olmuştur” (İnan, 1975, 33) diyerek bu vurguyu bir kez daha yapmışlardır.

Melekleri yüzeysel ele alan Maveria dergisi, en genel anlamıyla “insanlığın iyiliği için çabalayan varlıklar” olarak tanımlamıştır (Özçelik, 1987, 17). Nesirlerde oldukça az işlenmiştir. Şiirlerde ise Azrail odaklı işlenmiştir. Bunun sebebi ise muhafazakar edebiyatçıların ölümü hatırlatma ve işleme arzusudur. Dergide en az işlenen inanç esasları, meleklerle iman olduğuna tespit edilmiştir. Kaza ve kadere iman konusunda Maveria dergisi, olan her şeyin bir bilgi ve irade neticesi ile olduğunu ifade etmiştir. Kaza ve kadere iman da ölümle ilintili olduğundan ağırlıklı olarak ölümle beraber işlenmiştir. Yaşadığı hangi anın son olduğunu bilen bir insanın o hayatı yaşayamayacağını vurgulamışlardır (Su, 1987, 22). Bu husus da meleklerle iman konusu gibi az işlenmiştir ve fıkhi bir gaye güdülmeksizin, tasavvufi yönelimleri ağırlıklı olarak tüm inanç esasları işlenmiştir.

2.6. Maveria Dergisinde Sosyal Değişme ve Modernleşme

Maveria dergisi, toplumu organizmacı bakış açısıyla değerlendirir. Organizmacı bakış açısına göre toplumlar ve dolayısıyla toplumların oluşturduğu devletler canlılar gibilerdir yani doğar, büyür ve ölürler (Haldun, 2018). Bu bağlamda sosyal değişmeyi ele alan Maveria dergisi, nesirlerinde, yapılan yenilik faaliyetlerini sıklıkla eleştirmiştir. Alaeddin Özdenören’e göre 1920’li yıllarda yapılan yenilik hareketlerinin “halkı yalnızlaştırdığını”, “yöneticilerle yönetilenlerin ayrı düştüğünü” noktalarında eleştirmiş ve toplum ile yöneticiler arasındaki değerlerin farklılaştığını ifade etmiştir (Özdenören, 1976, 25). Keza Osman Sarı da “Toplumun Çürüyüşü” adlı yazısında, yaşanan değişimi “yabancılaşma” olarak değerlendirmiş ve buna sebep olanları “yabancılaşmış aydınlar” olarak nitelemiştir.

Yabancı değerlerin Türk toplumunu istila ettiğini söyleyen Sarı, bu istila ile toplumun uyuşmadığını ve toplumsal bunalımın ortaya çıktığını ifade etmiştir. Sarı'ya göre "yabancılaşmış aydınlar" ve yöneticiler aynı safta olduğundan, toplumdan kopmuşlardır (Sarı, 1977, 70). Tüm bunların Türkiye'ye özgü olmadığını, tarihin belirli dönemde sürekli tekerrür ettiğini savunan Sarı, bu durumun çözümü için peygamberler gönderildiğini ve ancak böyle çözülebildiğini kinayeli bir dil ile ifade etmiştir (Sarı, 1977, 71).

Dergi, Batı kaynaklı yapılan değişim hareketlerinin Türk toplumunun gelenek ve kültürü ile uyuşmadığını sıklıkla ifade etmişlerdir. Bununla beraber, yapılan bu yeniliklerin batıdan getirilirken tasnife tabi tutulmaksızın, iyi-kötü ayrımı yapılmaksızın getirildiğini ve bu yüzden toplumla alkol, fuhuş ve uyuşturucu gibi kötü davranışların arttığını ifade etmiştir (Sağlam, 1979, 25-26; Çağlar, 1979, 12). Aynı görüşü benzer şekilde ifade eden Atasoy Müftüoğlu'na göre, yaşanan bu değişim ile beraber toplum, kendine özgü özelliklerini kaybetmiş ve toplumun "iki yüzlü" olarak nitelendirilen toplumlar arasına girdiğini ifade etmiştir (Müftüoğlu, 1980, 22). Tüm Müslüman coğrafyasının durumda olduğunu da belirtmiştir. Maveria dergisi, gerek 1920'li yıllarda yapılan yenilik faaliyetlerini gerekse yayım döneminde yapılan batılılaşma adımlarının süzgeçten geçirilmeden yapıldığını ve bunun yanlış olduğunu savunmuştur.

180 | db

2.6.1. Modernleşme

Genel itibariyle modernleşme; kentleşmiş, seküler ve bireyin, endüstrileşme ve bürokratikleşme ve rasyonelleşme sürecini ifade etmektedir (Kurt, 2017, 217). Maveria dergisi, modernleşme sürecini Tanzimat dönemi ile beraber ele almıştır. Dergiye göre Tanzimat'la beraber gündeme alınan batı kökenli hamleler toplumda bir karşılık bulmamış ve toplumun kültürüyle uyuşmamakla birlikte bu kültürü de değiştirmeye çalışmıştır. Sanayileşme hedefinde olmanın, İslam kültürünün ve medeniyetinin dışına çıkmayı gerektirdiğini iddia eden dergi, bunun kaçınılmaz bir son olduğunu ifade etmiştir (Gürdoğan - Zengin, 1977, 52).

Maveria'nın yayım dönemi içerisinde Türkiye'ye gelen bir takım teknolojik yenilikler toplumun ciddi bir kesimi için ürkütücü ve ilginç bulunmuştur. Bunun sebebi insanın bilmediği şeyden korkmasıdır. Fakat bir takım sanat çevreleri (Milliyet Sanat Dergisi 19

Kasım 1976) Erdem Bayazıt hakkında “teknoloji düşmanı” şeklinde yayınları paylaşmış ve Maveria dergisi de bu yayınlara yanıt mahiyetinde bir yazı yayımlamıştır. Bu yazıda, Bayazıt’ın teknoloji düşmanı değil bilakis destekçisi olduğu fakat insanı yozlaştıranın teknoloji değil, insan olduğunu ifade etmiştir. Keza Alaeddin Özdenören ise Türkiye’nin batılılaşma sürecini “örümcek ağı” olarak nitelendirmiş ve bunun sebebinin “şekilci batılılaşma” olması şeklinde ifade etmiştir. Batıdan alınan yenilik hareketlerinin bağlamdan koparılarak sadece şekil odaklı yapılmasını, toplumsal yıkım olarak nitelendirmiştir (Özdenören, 1977, 28).

Ersin Gürdoğan, yazısında gelişen sanayi ile birlikte insanların ihtiyaca binaen üretmekten koparak, üretmek için üretmek mantığına büründüğünü ve bunun israfa sürüklediğini ifade etmiştir. Kaynak yönetiminin ihtiyaç odaklı olması gerektiğini belirten Gürdoğan, bilinçsizce yapılan üretimin cezasını halkın ödeyeceğini iddia etmiştir (Gürdoğan, 1977, 20). Derginin net olarak bakış açısını ifade eden yazıyı Mustafa Yürekli yazmıştır. Bu yazıda, İlerleyiş, gelişimi en çok İslam’ın desteklediğini ifade etmiş, İslam’ın batılılaşma karşıtı olduğunu belirtmiştir. Dolayısıyla Yürekli’ye göre İslam ilerlemenin destekçisi fakat batılılaşma kisvesi altında yapılan “ilerlemenin” karşıtıdır. Yürekli, aynı yazıda, batıya yamanmaya çalışan bir Türkiye’dense, dünya çarkının dışına çıkan ve yama olmayan Türkiye’yi desteklediğini ifade etmiştir (Yürekli, 1989, 12).

Sonuç

Genel itibarıyla Maveria dergisinin yaklaşımları dört önemli sütundan oluşmaktadır. Bunlar ümmetçilik, tasavvuf, İslamî edebiyat ve zihniyettir. Bunlar içerisinde mihenk taşı olan ümmetçiliktir. Derginin zihin dünyasında ümmetçilik dışında herhangi bir akıma, “izm”e yer yoktur. Tasavvuf, ümmetçiliği besleyen en önemli damarlardan biridir. Derginin ahiret inancından, ekonomi anlayışlarına; siyasi bakış açılarından, ibadetlerine her konuda söz hakkı tasavvuftadır. Dergi tasavvufu bir konu olarak değerlendirmemiş bilakis “yaşam tarzı” olarak ele almıştır. İnsanlığın ilerlemesi, gelişmesinin tasavvuf ile mümkün kalacağını savunmuşlardır. İslamî edebiyat ise bu bakış açılarının edebiyattaki tezahürüdür. Bu edebiyat, tekke edebiyatı değildir. Kendine has tanımladıkları “İslam aydını”nın icra ettiği, hayatın içinde ve toplumla birlikte olan bir edebiyat türüdür. Zihniyet ise İslam medeniyeti merkezli hareket etmelerini salık veren bir yaklaşımdır. Diğer İslamcı edebiyatçılar-

dan ayrılmış olarak aynı konuyu değerlendirmeleri dikkat çekici olsa da aralarındaki en önemli fark merkezde bulunan ümmetçilik anlayışı olmuştur.

İbadet esaslarını işlevselci bakış açısıyla ele alan Maveria dergisi, bu esasları metodolojik bir yönden ele almamış aksine insana yarar/fayda yönünden değerlendirmiştir. Bunun temelindeki etken, derginin kendini “Dini dergi” olarak değil, “Muhafazakar fikir ve edebiyat dergisi” olarak tanımlamasıdır. Derginin, namaz ve orucu; hac ve zekat göre daha fazla işlediği tespit edilmiştir. Bunun sebebinin, dönemin ekonomik ve siyasi şartlarının değişkenliği ile ilgili olduğu düşünülmektedir. Çünkü zekat ve hac ekonomik ve siyasi ilişkilere dayanan ibadetlerdendir. İnanç esaslarını da tıpkı ibadet esasları gibi işlevsel yönden ele alan Maveria dergisi, Allah’a imanın insanı özgürleştirdiğini ifade etmiştir. Peygamberlere imanı kıssalar yoluyla işleyerek ders verme amacı gütmüşlerdir. Allah’a imanın tek başına yeterli olmayacağını, Allah’tan gelen emirlerin peygamber olmaksızın anlaşılamayacağını ifade eden dergi, deizmin de önünü kapatacak bir yaklaşımla peygamberlere imanı işlemiştir. Kitaplara iman bahsini, Allah ve peygambere iman konuları kadar uzun işlememiş, sadece Kur’an-ı Kerim’den birkaç kez bahsederek bu bahsi geçmiştir. Fakat Kur’an’ı işlerken, sadece indiği döneme hitap etmediğini, evrensel olduğunu ve sadece indiği dönemdeki kitleye hitap etmediğini bilakis tüm insanlığa hitap ettiğini ifade ederek tarihselciliğin önünü kapatmıştır. Ahirete iman bahsini ve meleklerle iman bahsini ölüm merkezli işleyen Maveria dergisi, Azrail odaklı şiirler yazmışlardır. Burada İslamcı edebiyatçıların ölüm temasını işleme arzusu ile beraber, dünyanın sarsılmaz gerçeği ölüm ile beraber ahiret, melek gibi soyut konuları bir arada işleyerek, oluşturdukları tezat ile okuyucunun dikkatini çekmeyi hedeflemişlerdir.

Sosyal değişimin İslamî çerçevede olursa faydalı olacağını, bu değerlere bağlı kalınarak atılan değişim adımlarının ülkeye ve topluma yararlı olduğunu savunan Maveria dergisi, batı merkezli yapılan adımların, ülkeyi fesada sürüklediğini ve bu adımların Hristiyanî özellikler taşıdığını ifade etmiştir. Burada derginin ümmetçi tavrı yeniden ortaya çıkmıştır. Keza modernleşmeyi de İslam perspektifinden olmak kaydıyla destekleyen Maveria dergisi, batılılaşmadan modernleşmeyi desteklemiştir. Yapılan faaliyetlerin toplumun kültür ve geleneklerinden kopuk bir halde yapılmadan, bu öğelere bağlı kalarak yapılması kaydıyla topluma faydalı olacağını

savunmuştur. “İçer boş”, “şekilci” modernleşme adımları sıklıkla eleştirilmiştir. Yapılan faaliyetlerin halkta bir karşılığının olması gerektiğini defaatle ifade etmişlerdir. Dergi, yayımladığı bu yazıları en yalın halde, herkesin anlayabileceği şekilde yazarak her tabakadan insana hitap etmeyi hedeflemiştir.

Kaynakça

- Akkor, A.Ekme. “Evrensel insan yazarsa”. *Mavera* 1/6 (1977).
- Akkor, A.Ekme. “İslam aydınına övgü”. *Mavera* 1/4 (1977), 49-50.
- Aktürk, Muhammed. “Almanya’da İslami faaliyet gösteren kuruluş liderleri ile bir mülakat”. *Mavera* 4/40 (1980), 23-29.
- Anamur, Süleyman. “Din nedir ve ne değildir?” *İslam Medeniyeti* 3/28 (1973), 20-23.
- Baltacı, Yusuf Emre. *Edebiyat dergiciliğinde din ve toplum: Mavera Dergisi örneği*. Kastamonu Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2023.
- Bayazıt, Erdem. *Şiirler sebep ey, risaleler, gelecek zaman risalesi*. İstanbul: İz Yayıncılık, 13. Basım, 2015.
- Bilgili, Abdüssamed. *Mavera Edebiyat dergisinde sosyal-siyasi düşünce ve coğrafya The socio-political thought in the literature periodical Mavera*. İstanbul: Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, 2018.
- Bilgin, Arif. “İslam’ı daha çok bilmekle daha çok anlaşılacak şiirler ve şairler: Erdem Bayazıt”. *Mavera* 11/121 (1987), 35-42.
- Bird, John. *Din sosyolojisi nedir*. çev. Abdulvahap Taştan - M.Derriş Dereli. Antalya: Lotus Yayınları, 3. Basım, 2019.
- Bulaç, Ali. “İslami edebiyat değerlendirmesi”. *Mavera* 11/125 (1987), 23-26.
- Bulut, Halil İbrahim. “Ümmet”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 42/308-309. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2012.
- Çağlar, Mehmet. “Amerika mektubu: Çürüyen toplum”. *Mavera* 3/32 (1979), 11-14.
- Çelik, Hilal - Ekşi, Halil. “Söylem analizi”. *Marmara University Atatürk Education Faculty Journal of Educational Sciences* 27/27 (2013), 99-117.
- Erdem, Püren. *Dini edebiyat açısından Mavera dergisi (80-163. sayılar) incelemesi / Analysis of Mavera magazines (80-163 volumes) according to religious content*. Ankara Üniversitesi, 2020.
- Ertürk, Selahattin. *Eğitimde program geliştirme*. Ankara: Yelken Tepe Yayınları, 9. Basım, 1997.
- Gedik, Ali. “Tasavvuf”. *Mavera* 8/92-93-94-95 (1984), 2-10.
- Gürdoğan, Ersin. “Bir kitap dolayısıyla”. *Mavera* 1/5 (1977), 74-75.
- Gürdoğan, Ersin. “Krematuvar”. *Mavera* 2/17 (1978), 50.
- Gürdoğan, Ersin. “Ruh değişimi”. *Mavera* 2/18 (1978), 22.
- Gürdoğan, Ersin. “Tüketim ekonomisine başkaldırmanın en etkili yolu tasavvuf”. *Mavera* 8/92-93-94-95 (1984), 108-115.
- Gürdoğan, Ersin. “Üretim imparatorluğundan erdem sitesine”. *Mavera* 1/8 (1977), 20-22.
- Gürdoğan, Ersin - Zengin, Bahri. “Sanayileşme ve sorunları üzerine ikili söyleşi”. *Mavera* 1/12 (1977), 51-54.
- Haksal, Ali Haydar. “Gelişigüzel”. *Mavera* 10/112 (1986).
- Haldun, İbn. *Mukaddime*. çev. Süleyman Uludağ. İstanbul: Dergah Yayınları, 18. Basım, 2018.

- İhtiyar, Bilgehan. "Türkiye'de fikir sanat dergiciliği: İlk dönem hareket dergisi örneği". *Türkiye İletişim Araştırmaları Dergisi* 31 (2018), 197.
- İnan, Akif. "Ali Nihat hoca". *Mavera* 2/24 (1975), 33.
- İsmail, Hekimoğlu. "İslam kültüründe hac soruşturması". *Mavera* 11/128 (1987).
- Kahraman, Alim. "Erdem Bayazıt'la *Mavera* dergisi ve Akabe yayınları çevresinde". *Mavera* 9/100 (1985), 12-18.
- Kahraman, Mehmet. "Arkadaşlıklar". *Mavera* 3/31 (1979), 16-18.
- Kalkan, Süleyman. "İran". *Mavera* 3/25 (1978), 31.
- Kılıoğlu, İsmail. "Sanatın anlamı üstüne". *Mavera* 2/13 (1977), 23-25.
- Kısakürek, Necip Fazıl. *Çile*. İstanbul: Büyük Doğu, 83. Basım, 2016.
- Kurt, Abdurrahman. *Din sosyolojisi*. Ankara: Sentez Yayıncılık, 13. Basım, 2017.
- Kutlu, Mustafa. "Sır". *Mavera* 13 (1989).
- Kutsan, Selim. "On üçüncü yıla girerken". *Mavera* 13/145 (1989), 4-7.
- Kuyumcu, Fehmi. "Tasavvufun başlıca terim ve deyimleri üzerine bir deneme". *Mavera* 8/92-93-94-95 (1984), 31-63.
- Macionis, John J. *Sosyoloji*. çev. Vildan Akan. Ankara: Nobel Yayınları, 13. Basım, 2020.
- Mavera. "İslam akılcı mı?" *Mavera* 7/75 (1983), 27-28.
- Mavera. "Mini rapor". *Mavera* 6/67 (1982), 2.
- Müftüoğlu, Atasoy. "Alçalan bir dünyada yükselen". *Mavera* 4/41 (1980), 9-11.
- Müftüoğlu, Atasoy. "Bugün onlarla birlikte". *Mavera* 3/29 (1979), 25.
- Müftüoğlu, Atasoy. "Gökyüzünde ve yeryüzünde". *Mavera* 4/42 (1980), 18-21.
- Müftüoğlu, Atasoy. "Hakkın himayesinde". *Mavera* 4/47 (1980), 26.
- Müftüoğlu, Atasoy. "İhsan günü". *Mavera* 3/28 (1979), 14-17.
- Müftüoğlu, Atasoy. "İslam kültüründe hac". *Mavera* 11/128 (1987).
- Müftüoğlu, Atasoy. "Korkuyla ve umutla". *Mavera* 4/40 (1980), 20-22.
- Müftüoğlu, Atasoy. "Rahman ve rahim olan". *Mavera* 5/52 (1981), 30-32.
- Müftüoğlu, Atasoy. "Tevhid aşısıyla". *Mavera* 9/103 (1985).
- Öngören, Reşat. "Tasavvuf". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 40/119-126. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2011.
- Özçelik, Mustafa. "Sana gülümseyen ölüm". *Mavera* 11/127 (1987), 17.
- Özdenören, Alaeddin. "Ağ bozumu". *Mavera* 1/2 (1977), 28-29.
- Özdenören, Alaeddin. "İnsanın yeri". *Mavera* 5/61 (1981).
- Özdenören, Alaeddin. "İşaret çocukları". *Mavera* 2/24 (1978), 14-17.
- Özdenören, Alaeddin. "Karşılaştırma". *Mavera* 1/1 (1976), 24-25.
- Özdenören, Alaeddin. "Sorumluluk". *Mavera* 1/11 (1977).
- Özdenören, Rasim. "Malzemelerin ruhu". *Mavera* 2/18 (1978), 16-21.
- Özdenören, Rasim. "Müslüman ve Müslüman". *Mavera* 10/120 (1986), 2-6.
- Özdenören, Rasim. "Ruhun romanı". *Mavera* 1/1 (1976), 18-23.
- Özdenören, Rasim. "Yazarın tavrı önemlidir". *Mavera* 1/8 (1977), 10-12.
- Öztürk, Galip. "Sabah alacasında". *Mavera* 2/21 (1978), 9-12.
- Sağiroğlu, Ekrem. "Dini bilime onaylatmak". *Mavera* 12/142 (1988), 46-47.
- Sağlam, Ahmet. "Türkiye tebeşir dairesi". *Mavera* 3/27 (1979), 25-26.
- Sarı, Osman. "Toplumun çürüyüşü". *Mavera* 1/3 (1977), 69-72.
- Saygılı, Tuğba. *Mavera dergisi tahlili (Seçilmiş metinler-fihrist) / Mavera journal analysis (Selected texts-index)*. Aksaray: Aksaray Üniversitesi, 2019.
- Seyhan, Recep. "Sığınak". *Mavera* 7/83 (1983).
- Sinanoğlu, Mustafa. "İbadet". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 19/233-235. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1999.
- Sinanoğlu, Mustafa. "İman". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 22/212-214. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2000.
- Su, Hüseyin. "Takvim yırtıkları". *Mavera* 11/130 (1987), 19-23.
- Sürgit, Büğra. *Bir edebiyat dergisi olarak *Mavera* ve *mavera topluluğu* / As a literary magazine *Mavera* and *mavera literary group**. İstanbul Üniversitesi, 2014.

- Tümer, Günay. "Din". *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. 9/312-320. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1994.
- Uçkaç, Aynur. "Türkiye'de neoliberal ekonomi politikaları ve sosyo-ekonomik yansımaları". *Maliye Dergisi* 1/158 (2010), 422-430.
- Uysal, Veysel. "Kentsel hayatta dindarlık ve oruç ibadetinin bireysel-toplumsal yansımaları". *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 32/1 (2007), 19-44.
- Ürün, Halil. "Bir yıldız kaydı". *Mavera* 6/68 (1982).
- Wach, Joachim. *Din sosyolojisi*. çev. Ünver Günay. İstanbul: İFAV, 2. Basım, 1995.
- Yayın Kurulu. "İrade ve özgürlük". *Mavera* 5/61 (1981).
- Yayın Kurulu. "Mavera". *Mavera* 5/61 (1981), 2.
- Yürekli, Mustafa. "Estetik düşüncenin etik ve metafizik temelleri". *Mavera* 12/136 (1988).
- Yürekli, Mustafa. "Saatler İslami harekete göre ayarlanmalı". *Mavera* 13/150 (1989), 8-13.
- Zarifioğlu, Cahit. "Yaşamak". *Mavera* 3/32 (1979), 5-7.
- Zeybek, Şerife Nihal. *Dinî edebiyat açısından Mavera dergisi (1980. sayılar) incelenmesi / Analysis of Mavera magazine (1980. volumes) according to religious content*. Ankara Üniversitesi, 2008.

